

Fazekas Mihály: Lúdas Matyi

Egy eredeti magyar rege négy
levonásban.

Göbwart F.S. egykorú, színes illusztrációival

© Pelzo 2006, 2019

Szerkesztette és létrehozta: Péli Zoltán Gábor

Azonosító: OLV-FM-001L-PZG

Verziószám: v.1.0

www.pelzo.hu

Quamvis sublimes, debent humiles metuere,
Vindicta docili quia patet solertiae.
(PHAEDRUS)

(Szegénytől félj, akármilyen nagy úr vagy is,
Furfangja mindig módot lelhet bosszúra.
Terényi István ford.)

Elöljáró-Beszéd az első Kiadáshoz.

Jámbor Olvasó!

E' munkátskának ki legyen Szerzője, ha kérded,
Nem tudom: a' bizonyos, hogy az én kezeimbe tsak így jött
Név nélkül; nekem egy Szomszédom hozta az Erdő -
Hátról, vagy honnan, hogy jó lessz rajta nevetni
Majd borozás közben. Igaz is: mert rajta nem egy két
Vídám estvéket tölténk; még Martzi Kanász is,
A' ki nagy Át se tanúlt soha, sokszor majd megütötte
A' guta, úgy röhögött: No ilyet soha Gazd'Uram, úgymond,
Még a' hetvenedik Nagy Apámnak lelke se hallott.
Be' furtsán perdül; pedig a' sor vége nem úgy megy
Mint a' Nótában szokták. Osztán meg akárki
Írta Uram! de gonosz tsontnak kell lenni, ugyantsak
Tudja mikíp' szokták. Így ítelt Martzi tudatlan
Fővel; mások még több szépet láttak ezen kis
Munkában, de kivált a' többek közt, nekem a' sok
Körmönfont magyaros szóllás' formája, meg a' nagy
Könnyűség, elmés lelemény, természeti festés,
Mellyek ezen kised munkát kedveltetik, egybe
Úgy megtetszettek, 's egyszersmind Döbrögi Úrnak
Példátlan példás megjobbúlása is egybe
Úgy szívemre hatott, hogy azonnal, mint Matyi, én is.
Háromszor tettem fogadást, hogy közre-botsátom
A' fúrfangos eszű Lúdas Matyi tetteit, és már
Szükség, hogy szavamat tellyesítsem, mint magyar ember.
Ebből áll az egész dolog, a' mit mondani szükség
Vólt, legalább annak véltem. Most útra botsátom
A' Matyit, országot hadd mennjen látni; ne féljen
Döbrögi Úr, mert ő már többször nem veri ám meg.

Írtam -- JOBBOTTHON
Egy kantsó Jankai mellett -

A' Kiadó.

A' Szerző az Olvasókhöz.

Hajdan ütlekkel magyarázták a' mi Atyáink
Hogy mi az alsó rend törvénye? kinél az igazság? -
A' ki erősebb volt, ugyan az kényyére bitangolt. -
A' lepotsékolt nép dühös indulatja, kanóttzal
Adta jelét ollykor bosszújának; de oroszlány
Szíve kevésnek volt, hogy mint Matyi vissza pofozza,
A' mi goromba tsapást vett a' zabolátlan erőtől.

Elmúlt a' vad idő; ki van ennek szabva határa
Szintúgy mint annak; Szent a' Törvény; 's az Igazság
Fennyen hordja fejét, mert van bizodalma Hazánkknak
Bölds Fejedelmeiben. Bátran eleresztem azért én
Döbrögi Mátyássát, mint medvét, melly vadonából
Emberi kézre került, és már Gazdája dudáján
Úgy illeg billeg, hogy rajta akárki nevetet,
Senki fijának sem lévén oka tőle szepegni.

Bétsbe ugyan hírem nélkül szöke pőre gatyában
És bogjas fővel: most én tsimbókba kötözve
Fürtjeit és e' kis Katzagánkát vetve nyakába,
A' Korhelyt, fogadott Apjának vissza botsátom.

Debreczenből Januárius 12-dikén 1816-ban.

F. M.

Lúdas Matyi.

ELSŐ LEVONÁS.

Hajdann egy Falubann, a' Nyírenn é, vagy az Erdő-
Hátonn, vagy hol esett, jó szerrel nem jut eszembe.
Már tsak elég az, hogy: vólt hajdann egy öreg Asszony,
Özvegy vólt, 's egy rossz Fija vólt. Ez munka fejbenn
Nyáronn a' legyet a' szárán tsapkodta nap estig,
Téleonn a' tüzelő mellett a' pizska fa végénn
Átsorgott el egész napokat; Jó Annya eléggé
Zsémbelt rá; de akár a' száraz falra marokkal
Borsót hintett vólna, szitok, motsok és a' hurítás
Annyit tett Matyinak, (Matyi vólt neve a' Sihedernek)
Illy tunya életet élt ő jó ideig; hanem egyszer
Hóltra elúnta magát; hosszúknak kezdte találni
A' napokat; 's nem elég tágasnak az Annya telekjét:
Addig nyújtódzott hát, hogy valahára szokatlan
Bajra vetette fejét, 's kigyaloglott a falu végen
Lévő dombig, ahol szoktak vólt mindenik Innep
Délyesténn az Időtöltők karikába hasalni. -
Mint sziszeg a' főt Lúd idegenre: Matyinkat is akként
Gúnyolták ki az ő vele nőtt egy forma korás
Virgontzok; de tsak ott volt már ő s nem sok időre
Öszve gyalúlódott velek. - Innen láta először
A' mi fijunk, nézvénn szana széllyel, az ég karimáján
Dalmahodó hegyeket; más részről mint ugyan annyi
Nyársakat a' távol helységek tornyait; ittenn
Vette ki a' szóból, hogy szomszéd Vármegye is van;
És a' többek közt, hogy a' híres Döbrögi Vásár
Egy hét múlva esik. - Fel pertzene benne az Ország
Látására való kívánság; már az eszében
Kezd sok gondolatok forrása mozogni, pezsegni;
Nintsen nyugta; fejét töri, míg végtére előtte
Rés nyílik, mellyenn szándéka folyásnak eredhet. -

Annyának hús szép annyányi libáji valának
Egy vén Gúnárral, 's egy pár öregetske tojóval,
Jókor költek azok, maga bajmolt vélek az Özvegy,
Hogyha szerentsésen, úgymond, feltudja nevelni,

Majd egy kis télére valót árúlna belőlők.
E' Lúdakra fené fogait Matyi, kéri az Annyát,
Bízná rá azokat, hogy hadd próbálna szerentsét;
A' Vásárra bemenne velek; jó móddal eladná;
'S így kapadozva talám kupetz is kerekedne belőlle,
Melly úton sok Rátz úr lett abban az időben. -

Korhely! léhűtő majd a' Vásárra, pokolba!
Mit keresél az egész nyáron? jobb hogyha dologhoz
Látsz itthonn: - az Anyó így 's így motskolta le Mátyást.
Ő pedig a' Vásárra-menést feltette magába,
Már pedig ő, a' mit feltett furfangos eszébe,
Azt onnan sem tűz, sem víz nem ütötte ki többé;
És addig kunyorált, hogy tsak rávette az Annyát:
Ám no hiszem legyen úgy, úgymond, áldjon meg az Isten,
Tsak lendítts valamit, mert héj nagy bűn a' henyélés.
Kedve derül Matyinak, szerez egy jó kézbeli fütyköst,
'S a' sutból kivon egy pókháló lepte tarisznyát,
Melly öreg Apjának soha sem szállott le nyakából.
Ebbe az Annya rakott túrót, hájat, kenyeret, sót,
'S fokhagymát; az alatt ő a' vén Lúdakat arrább
Hessegeté; az eladni való húszat kiszakasztá,
És egy körmön font ostorral az útra riasztván,
Annyának minden jót kíván, 's ballag utánnok.

Döbrögben vala hát ekkor Vásár, a' hatalmas
Döbrögi Úr örökös Jóságábann, ki magáról
Azt tartotta, hogy ott neki a' Felség se parantsol;
A' mit akart a' vólt Törvény, 's tetszése Igazság. -
A' Portékáknak maga szokta kiszabni az árát,
És a' melly Darabért többet mert kérni az Áros,
Elconfiscáltatta, meg is büntette keményen.
Hogyha pedig nétán más óltsón vett meg akármit
És neki megtetszett, tsak azért kivetette belőlle,
Hogy fenn tartódjon fegyverrel nyert ösi jussa. -
A' mint Döbrögi Úr ekkor sétála alá 's fel
A' mi Matyink és a' szép húsz liba tűne szemébe,
Annyival inkább, mert minden süvegelte személljét,
Tsak Matyinak vólt fenn egyedül a' főre valója.
Kérdi az Úr: ki ezen Lúdak Gazdája? Magam la!
Így szólott nagy nyers nyakason Matyi. - Ennye, gaz ember!
Nem tudod itt ki az Úr? majd emberségre tanítlak!
Hol vagyon a' Süveged? mi ezen Lúdaknak az árra? -
Bényomván süvegét, s megrázíntván katzagánnyát:
Három Márjás, úgymond, párja az ilyen amollyan! -

Kérdi az Úr: id' adod fele árrán? - Ő biz az Apja
Lelkének sem alább párját egy kurta forintnál.
Döbrögi vág egyet sinkójával; nosza három
Fogdmeg toppan elő; Matyit a' Kastélyba tzibálják;
Lúdjait elhajtják; és a' kapu közt hevenyében
Ötvent vágnak rá, mellyet süvegelve faránál
Egy Ispán híven számlált, és Döbrögi bőrös
Karszékből szemlélt. - Matyi így szólt hogy felereszték:
Én Uram a' fizetést köszönöm; ha az Isten erőt ad,
'S Életben megtart, majd megszolgálom; azért tsak
Róvja fel a' kapu fél fájára, hogy el ne felejtse:
Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza!
Ezt tsak alig végzé, néhány zöld Ingesek agyba-
Főbe verék, 's kiveték, jól meghurtzolva hajánál
Fogva, hogy a' földet még a' lábújja sem érte.
Míg húzták vonták, még egyszer vissza kiáltott:
Osztánn háromszor veri meg Lúdas Matyi kendet!
Hogy már ott kinn vólt, így szóllott a' sokasághoz:
Majd meglássátok, háromszor meg verem azt la!
Ezt minden neveté; de kivált a' Döbrögi Háznál
Őrültes szavain Matyinak hahotára fakadtak.

Háromszor veri ezt kendenn Lidas Matyi vissza!

MÁSODIK LEVONÁS.

A' mi Matyink könnyen lehet elgondolni, hogy Annya
Háza felé képpel sem fordúlt; bűgva morogva
Elment földetlen földig; 's elvitte magával
A' boszszuállás Lelkének is ördögi mérgét.
Hogy dühe tzéljához juthasson, pénz kuporásra
Adta magát; jótskán keresett is, hol napi számmal
Hol szolgálattal; 's néhány nyelvekbe eléggé
Jártas lett, mert sok nagy Városokat bebarangolt;
'S annyira mennyire sok mesterségnek kitanúlta
A' tsínnját bínnját. Bízván hát mind az eszéhez
Mind erszényéhez; Hogy Döbrögi meg ne tsalódna,
Úgymond, már egyszer vele számot kellene vetni.
Képe azolta nagyon elváltoza néki; azomba
Döbrögi házánál elenyészett híre nevével.
Bátrann elmegy hát a' nyílt Udvar kapujáig,
A' mellynek küszöbén nem igen kedvére hasalt vólt.
Látja, hogy a' füstös nagy Ház helyére azolta
Pompásabb Palotát újjabb ízléssel emeltek,
A' fala fel van már építve, de a' fedeléhez
Még faragatlan fák vagynak halmozva rakásra.
Meg lessz már, így szóll Matyi, meg lessz Döbrögi verve.
Elfordúl onnan, veszen egy félkézi szekertzét,
Zsebbeli ölmérőt, 's plajbászt egy irha kötővel;
És egy vándorló Olasz-Áts formába jelen meg.
Eljutván a' nagy Kastélyhoz, mint ahoz értő
A' Falnak szélét hosszát mérkéli szemével;
Onnan vizsgáló képpel megyen a' fa-rakáshoz;
Ollykor felfelnéz, a' fákat megmosolyogja,
'S tsóváltgatja fejét. Meglátja az Úr is az embert,
Arra felé sétál; mit akar? megkérdezi. Semmit,
Úgymond, Méltóságos Uram! tsak ezenn vala útam,
Meg sem is álhatnám hogy az illyent meg ne tekintsem,
Mert mesterségem; látom hogy akárki tsínálta,
A' Palotában a' kőmives munka királyi,
Bár tsak már fedelét láthattam vólna; reménylem
E' díbdáb fákkal nem akarja az Úr bekeverni.
Mondja az Úr: ezeket bizony én vágattam az erdön
Tsak hozzá vetvén. Jók jók úgymond Matyi, apróbb

Házaknak, de nem illy Kastélynak; Róma felé kell
Forgani, hogy pompás Fedelet láthasson az ember.
Én Nagyságos Uram! láttam, 's dolgoztam is egy két
Hertzezi munkákat: de bizonynal mondom, ezekből
Nem képes takaros mívet készíteni; - kirántja
Mérőjét, - mérkéli - be kár hogy öt újjnyi hibázik;
Ám de hisz' e' nem az én dolgom, senkit se gyalázok,
Sem magam ok nélkül más munkájába nem ártom.
Menni akar: de az Úr megtartóztatja. - Barátom!
Még nekem, úgymond, nints egy Átsal is alkum, az Úr hát
Járt az Olasz földönn? - tessék bójönni! - Ebédje
Volt-é már ma? - Ha a' munkám fog tetszeni, nem fog
Nállam az Országban Nemesebb Gazdára találni.
Elmosojodja magát Matyi, és dítséri az Úrnak
Építésbeli ízlését, sajnálja ha ittenn
Tán alkalmasabb fákat nem lelmi ezeknél.
Óh! mond Döbrögi, nints a' földönn olly jeles Erdő
Melly az övénél jobb 's gyönyörűbb fát tudna nevelni.
Látni szeretné azt Matyi. - Döbrögi pontba parantsol
Egy Hintóba fogatni. - Szakáts tálaljon azomba!
Míg bé mennének, Matyi mondja, hogy arra való fák
Hogyha találatnak, jó vólna talám kijegyezni,
Sőt tán egy úttal vágatni is. - Egybe az Ispánt
Szóllítsák! - két száz fejszést rendeljen az erdő-
Sarkához. - Készen az ebéd; jól laknak; a' hintó
Ott terem. - Egy pillantat alatt kinn vagynak az erdőn.
A' Fejszések is ott vagynak már. - Járja az Úrral
A' roppant Tölgyest Matyi, és vágatja, ha szép fát
Sejt meg. - Már minden munkást elrendeke széllyel,
Kedve szerént: nem tud még egy szál fára találni.
Bellyebb mennek hát, - vizsgálódnak, Matyi egyszer
Mondja hogy ő már lelt. - Egy sűrű völgybe letsalja. -
Illyen lenne derék ha hogy ölnyi kerülete vólna.
Döbrögi mellé áll 's által próbálja ölelni.
Akkor megkapván Matyi túlnann két keze szárát,
Egy gúzsál, mellyet tsak azért font, öszveszorítja.
Nem vagyok én Uram Áts, hanem a' Lúdas Matyi úgymond,
Kit kend megtsapatott, és elrablotta libáját,
'S Háromszor fogadá hogy vissza püfölgeti kenden.
E' most hát első. Vág egy jó tölgyfa husángot,
'S azzal tarkótól talpig meghánnya keményen.
Döbrögi hasztalanúl hánykódott, mert fa mohával
A' szájját jól bétömködté; azomba az erdő
Rengett a' sűrű kopogástól, 's a' rohanó fák

Vad morgásaitól. - Mátyás az Urat megagyaltván
És a' Lúd árrát a' zsebjeiből kikeresvén
Törli szemét szájját, és a' sűrűbe elillant.

Már a' Fejszések, nem lévén munka, pihentek.
Már jobbára ledöntve hevert a' tímeres erdő-
Legszebb része; menő féleln már a' nap: az ember
Bár ha dologtalan is, de az átsorgást elűnnyá:
Még sem jó sem az Úr, sem az Áts. Végtére az Ispán
Nem veszi a' dolgot tréfának, hoppogat: erre
Hoppot mond itt, ott, meg amott a' rengeteg erdő.
Halgatnak: de tsak a' baglyok huholási szakasztják
Félbe az alkonyodást követő vadon estveli tsendet. -
Már most mindnyájann kurjantnak; a' hangok özönje
Zengeti a' zordont; bellyebb bellyebb morog a' míg
Méjjen elnémúl. - Figyelem van utánna, sehonnan
Egy kukk hang se felel. Most most szeppen meg az Ispán,
Széllyel rendeli a' látványságot, hogy az erdőt
Hajtsák meg, mert már bajnak kell lenni akárhogy. -
Amint egynéhány hajtók a' völgyet elérik,
Hallanak egy olyan horkantást, mint mikor a' Kant
Megdöfik, és szívét ért sebje miatt az utólsót
Elhergette. Mi az? megdobban az ijjedezésre
Rákapatott Jobbágy; hátrál; ordítja az Ispánt;
Ott terem az, 's félénk népét biztatva lemégyen
Ólálkodva az allyra velek; - mit látnak? az Isten
Mentse az illyentől még a' jó Krimi Tatárt is!
Fához kötve Urok, fa mohával szája betömve,
És a' drága ruhák szétt vannak rajta feselve.
Elvágják a' gúzszt, és szájából kifeszítik
A' mohot; a' rémült Ispán instálja alássan,
Hogy mi pogány gyilkos kínozta meg illyen erőssen
A' Nagyságos Urat? Felelet helyébe aludt vér
Ömlött Döbrögiből; sok tsuklás közbe sokára
Úgy nyöghette ki, hogy Lúdas Matyi meggyilkolta. -
Egyik Jobbágy a' másiknak kurta gubáját
Megrántá: más a' mellette valóra könyökkel
Titkon bökdöse, míg Urok óbégatva könyörgött:
Óh Fiaim! vigyetek szaporán, mert meghalok, úgymond.
Megfogadák ezek a' jó emberek és az ölkben
Vitték a' kotsihoz, mások fa mohát szedegettek
És derekának lágy fekvést puhogattak, az egyik
Szűrét tette alá, másik betakarta gubával. -
Hogy haza tzommogtak vele a' lovak, egy banya két pint

Szappanos égett bort kent széllyel rajta; az Udvar
Egy kis mákszemnyit sem aludt, minden köhenésre
Öt hat férjfi tseléd, és szintugyan annyi fejer nép
Ütköze egymáshoz; nagy vólt egy szóval a' hú hó!

Milyen lenne derek, ha hogy ölnyi körülete vólna.

HARMADIK LEVONÁS.

Hát Matyi hol járt most? vátig keresék, de az éjjnek
Jó oltalma alatt hamar által ment a' határonn,
És már újj módon gondolkozik a mi Urunknak
Más ízrombeli megpüföléséről. Mikor elsőbb
Vándorlott, egy vén Doctornál jó darab ízig
Szolgált; (hajdann ez valamely külföldi Seregnél
Feltser vólt) minthogy híven szolgálta, bizonynal
Tudta tehát, hogy még jó szívvel látja: ez úgy lett;
Még életbe lelé, 's hozzá beszegőde Inasnak,
Olly feltétel alatt, hogy az esmeretes nyavalyáknak
Tzifra nevére; haszonvehető fűvekre, porokra;
Érvágó, köppöly, kristély, lántzéta, borotva,
'S más borbély szerszám hasznára; sebekre való szer,
Fördök 's párgolatok készítésére, kenőtsre
Oktatná ötet. - Feje jó vólt a' mi Matyinknak
'S egy két hét tsak alig múlt, hogy vagy Római nyelven
Vagy Görögül, sok rossz nyavalyákat elő tuda böltsen
Mondani, mellyek azon században műbe valának;
És az azokra való szer kotyvasztáshoz is értett. -
Elkéré ekkor Doctor Scorbuntzius Úrtól
Ótska parókáját, spádéját, vén paripáját,
Bőr-bugyogóját, és a' tábori régi kabátját,
Hadd tsapjon velek egy Fársángot Földes Uránál.
Ráállott az Öreg, minthogy jó zálogot ígért. -
Felveszi hát a' vén hatzukákat; Doctori módon
Kezdi viselni magát; illet rá tászli, paróka,
Koszperd és bugyogó; úgy hogy Scorbuntzius Úr is
Mefogvánn a' hasát, majmát majd hóltra nevette.
Ő meg bútsút vesz, 's Döbrögnek ereszti fakóját.
Döbrögi még szintén meg sem szabadúlt az elébbi
Megpüfölés szedres daganatjaitól; ihol újra
Látogatásra megyen hozzá Matyi, hajdani szörnyű
Ígéretje szerént. Híjjába keríti magát bé
Puzdrás és lántsás Hajdúkkal: nints neki annyi
Lelke, hogy a' boszszús Matyinak kikerülje husángját. -
A' végső faluhoz jutván Matyi, ott maga mellé
Egy vezetőt bérelt; mikor osztánn Döbrögöt érte,
Ott a' Bírótól katonás hangonn Kalaúzt kért,

*Mert ő menni muszajn Szakkerment a' Generalis,
Quartély a' ki betegh. (Hihető abban az időben
Történt vólt e' meg, mikor a' sokféle kereszties
Ponyva Hadak szanaszétt kóborlották be Hazánkknak
Nagy részét). Bízattja Matyit szóval, hanem elsőbb
Földes Urához fut Bíró Uram, és bejelenti
Hogy Hadi Orvosló vagyon itt; mert Döbrögi fűhöz
Fához kapkoda, és a' kit tsak ajánlani tudtak,
Bárha kerékgyártó, lóorvos, marha kuruzsló
Vólt is, kínjában mind meghalgatta tanátsát.
Kéreti hát ezt a' Feltsert is, hogy ha az Istent
Féli, tekintse az ő nyomorúságát, 's ha tsak egy két
Pillantást szánjon megnézésére; jutalmat
Várakozása felett ígér, és a' kotsijában
Küldi el a' Generál szállásáig. Matyi Gazda
Egy darabig vonogatta magát; végtére az egymást
Felváltó Posták elvitték tsak nem erővel.
(Bárha nem említném, lehet elgondolni tsak úgy is,
Hogy Matyi a' képét okosann bétudta vakolni
És különös módon elváltoztatni beszédét).
A' mi Urunk, ki szegény, még vagy három daganattal
Mellyek a' hátáról nem akartak eloszlani, ágyban
Kornyadozott: hogy vélt Orvossa felé közelített,
Majd kirepült szedres bőréből; kéri az égre
'S földre, hogy illy nyomorúlt sorsánn ha lehetne segítsen.
Megtapogatja erét Matyi, és veszedelmes hevülést
Érez megromlott vérében; hogyha azonnal
Fördő nem készül, és köppöly, még ma bizonynal
A' szívére megy, és - Ekkor vállat von az álnok.
Kéri az Úr minden Szentekre, hogy a' mit az Isten
Értésére adott, rendeljen. - Doctori módon
Harmadik újjával megbökvén homloka búbját:
Fördővíz szaporán, úgymond, és fűvek! ezeknek
Elszámlálja külön neveket; száz erdei réti
Dudvák vóltak ezek; nyúl-, farkas-, béka-tseresznyék;
Medve-, szamár-, disznó-, eb-, egér-, kutya-, matska-tövissek;
Hát meg az angyal- szent- 's ördög-gyökerek (mivel akkor
A' fűvek neve tsak barom, ördög, 's szent vala; Fűvész-
Könyv még nem lévén). Nosza Ispán, szolga, poroszló,
Hajdú, kukta, szakáts, kertész, szoba, konyha-leányok,
Béres, strázsa, kotsis, fullajtár, bába, favágó,
Egy szóval minden, valamely'k tsak elől vagy utól vólt
Fusson az Udvarból a' rétre, ligetre, mezőre;
Addig az üstben víz legyen, és hadd égjen alatta.*

A' Nép mind kirohant, egyedül egy sánta Banyára
Hagyván a' tüzelést; hanem a' szemfűl Matyi ettől
Így szabadúla meg: a' Paphoz küldé, hogy az Istent
A' fűveknek erőt szerző Menybéli malasztért
Kérje a' Hívekkel, - Maga megvizsgálja az Úrnak
Vak szemeit; kendőt vesz elő 's addig simogatja
A' két szárnyával, hogy száját bé fedí; ekkor
Megköti hátulról tarkójánál. Uram! úgymond,
Nem Feltser vagyok én, hanem a' Lúdas Matyi, kit kend
Megveretett; 's Lúdját elvette: de hasztalan a' szót
Nem szaporítom; elég hogy most másodszor adom meg,
A' mit megmondtam; főképp, hogy kend is a' hosszas
Várakozásba magát ne gyötörje sokára, tsak essünk
Által rajta; ha még nekem a' jó Isten erőt ad,
Harmadszor se fogok majd késni. Előveszi osztán
Döbrögít, és a' vert testét megdöngeti rútvál.
Ekkor az Ágyfőből a' Pénz kultsát ki keresvénn,
Lúdjaim árrát és költségemet elveszem úgymond.
Azzal bútsút vesz, ki megy; a' paripára felugrik;
'S illa berek. - Haza jó a' Fűvész tsorda rakottan:
Bészalad egy szobalyány, meglátja az Úr tsuda képét;
Elsikkantja magát, kifut, öszve rikoltja az Udvert.
Egyik kérdi, mi baj? másik, hogy hol van az Orvos?
Kútsolják kezeket, tanakodnak hogy ki az ördög
Fojtá bé ismét száját Nagyságos Uroknak?
Óldjuk meg szaporán. - A' félholt Döbrögi ekkor
Már tsak alig szuszogott, és minden pontba elájúlt,
'S tsak lassan nyöghette ki, hogy Lúdas Matyi vólt az,
És hogy agyon kíntá. - Mind lóra kap a' ki tsak ülhet,
Kergetik a' Matyi hűlt nyomait, de haszontalan, ő már
Tudj' Isten hol járt; bizonyos, hogy tsalfa örömmel
És degesz erszénnyel tért meg Scorbuntzius Úrhoz.

Fördő-vez szaporán, és fűvek!

NEGYEDIK LEVONÁS.

Már most ám igazán rosszúl lett Döbrögi; Rendes
Orvosokat hívtak, 's Currenst küldöztek az Ország
Minden részéhez, Lúdas Matyi megfogatása
Vége; tsak hogy az ő képét igazára leírni
Nem lehetett, minthogy mindég más színbe jelent meg. -
Hogy pedig ez nem más földön, hanem a' mi Hazánkban
Történt, a' bizonyos: megtetszik az akkori Törvény-
Tévők gondjából, kik az ő tsúfjára, örökre
Feljegyzék a' nagy Törvény könyvben, hogy az olyan
Rossz úton járó kutya fog, mint a' mi Matyink vólt,
Lúdasnak neveződjön: ez hát nem pusztá találmány. -*)
Nem jött kézre Matyink, melly Döbrögi Úrnak eléggé
Bokroztatta baját, és már egy ízbe reménység
Sem vólt éltehez: hanem a' bölts Orvosok által
Nagy Nyavalyáján a' munkás Természet erőt vett,
És lassan lassan keze szennyét tsak kiheverte
Mátyásnak; hanem a' Lúdas név annyira fészket
Vert szívébe, hogy a' vidék Lúdját kiölette,
Mert tsak Lúd tollat látott is, azonnal elájúlt;
Még a' Ludimagistert is ki akarta tsapatni
A' Jószágából; de az azt ígérte, hogy inkább
Rectornak hívatja magát 's minden követőit.
Húsz Lántsást tsak azért tartott, hogy tíze nap estig
Tíze viszont éjjel mindég őrt álljon az Udvar
Környékén; - hozzá közelíteni akárki fijának
Sem lehetett, ha ugyan tsak előtte nem esmeretes vólt.
Hogyha az Udvarból a' Jószágába kiment is,
Tíz Lántsás lovagolt mindenkor hintaja mellett. -
Ezt Matyi is mint más jól tudta, de hasztalan; ő azt
Háromszor fogadá, hogy megveri Döbrögít, annak
Bár ha török szakad is, tsak meg kell lenni akárhogy. -

Országos Vásár esik egykor Döbrögi Úrnak
Városkájában; Matyi ott mint más igaz Ember
Megjelenik paripán, a' Lóvásárba bojongván,
Meg lát egy virgontz Lovat egy idegen sihedernél;
Kérdezi, hogy mire tartja? Uram tsak száz arany úgymond.
Tzimbora, hogy lehet az? Matyi így szól, úgye' komázol?

Tíz lovat is veszek én annyin, tán jobbat is ennél.
Úgyde Uram! felel a' Siheder, jó nagy Magyar Ország,
És még is ki hagyom mindjárt vájatni atzállal
Mind a' két szememet, ha tsak egy Lova hág is elébe.
Úgy én a' Lovadat megvenném, mond Matyi, hogyha
Megbizonyíthatnád, pedig így meg nem veszi senki.
Int neki, - félre megyen vele, - nézd ottan lakik egy Úr,
Tán tudod azt magad is, - majd itt kotsikázik el arra;
Tíz lántsás katonák lovagolnak hintaja mellett;
Majd ha az Erdőnél járnak, nyargalj oda, mondjad
Szembe az Úrnak, hogy: te vagy a' Lúdas Matyi; osztán
Kotródj ám, mert száz Lelked lessz, még is az ördög
El visz Etsém, ha azok megtsípnek: hogyha nem, úgy én
Megveszem a' Lovadat; felpénzül, hogy bizonyos légy
Tíz Aranyat feladok; majd meg lelsz engemet itt 's itt.

Tettszett a' tűzről pattant Sihedernek az alku,
És nehezen lesi, hogy mikor indul már az az Úr ki. -
Egyszer lárma esik, - riogatják széllyel az embert;
Döbrögi jó hintón! - Útjából félre vonódik
Minden igaz Lélek. - Pezseg a' pozsgás Sihederben
A' jó vér, 's tsak alig várhatja, hogy a' kerek Erdőt
Érjék Döbrögiék; mint a' nyíl utánnok ereszti
Ráróját; - lassan, lassan, Uraim! kiabálja;
Mellé szöktet a' hintónak, tudod é Uram úgymond;
Hogy ki vagyok? tud meg Lúdas Matyi én vagyok! - utszu
Rajta Legény! ordítja az Úr - egyszerre utánna
Hajt a' tíz Lántsás, de mi haszna, nyomába se hágnak.
Fogd ki kotsis nyerges lovat, mond Döbrögi, jobb ez'
Mind a' tízénél, mondjad hogy száz arany a' ki
Elfoghatja! - szorítsd! Maga a' hintóba felugrik,
És kíváncsi szemét düllyesztve mereszti utánnok
Hogy fogják már el Matyit. - ő pedig a' kerek erdő-
Sarkánál elbújva fülelt, 's látvánn hogy az Úr már
Tsak maga van; kilopószkodik, és meg rántja ruháját:
Mit bámúl az Uram? nem fogják azt ma el úgymond;
Osztán nem Lúdas Matyi az, hanem én vagyok a' kit
Megveretett Kelmed, 's Lúdját elvette erővel.
Döbrögít a' mennykő ha azon nyomban megütötte-
Vólna talám sokkal könnyebb lett vólna szegénynek;
Öszve rogyott, és a' kotsiból ájúlva zuhant le.
Ott Matyi szánakozás nélkül megverte utólszor;
'S erszényét a' Lúd árrába viszont kiürítvén

Mondja: ne féljen az Úr, már többször nem verem én meg.
Azzal lóra kapott, 's el ment dolgára örökre.

A' tizenegy Lovasok nagy későn vissza kerültek,
Vert lovaik tsak alig húzván inokat, valamint a'
Megzsákolt Urok is, kit elérkeztén, kotsijában
Bádjattan leltek; mondják, hogy nem vala képes
Tarkón tsípni Matyit. Nem is a' vólt Döbrögi mondja,
A' négyelni való, meg vert háromszor. - Az Isten
Így bánik, 's bánjon valamennyi kegyetlen Urakkal.
Ezt mondván, megtért a' Kastélyába, 's azonnal
Elküldötte a' húsz Lántsást, kegyelemmel akarván
Ójni magát ezután az erőszak tételek ellen;
És törvénytelenül nem bánt, hanem úgy a' hogy illik,
Ember társaival; jól is végezte világát.

Mit bämül az Uram? nem fogják azt ma el.

Szómagyarázatok :

áros – árus
azonba – itt: azonnal
bajra – itt: párbajra, harcra
boglyas (fővel) – borzas avagy összekuszált, mint a szénaboglya
cimeres – pompás, nagyszerű
dalmahodó – domborodó, terpeszkedő
degesz – tömött, dagadt
délyestén – délutánján
elkonfliskáltat – elkoboztat, erőszakkal elvetet
felcser – tábori orvos
felpercene – felébredt, feltámadt
felpénz – foglaló
főt – folt, (lúd) falka, csapat
fullajtár - küldönc
hacuka – hosszú palást, kabát
hurítás – hangos szidás
innep – ünnep
irhakötő – bőrkötény
jó szerrel – könnyűszerrel, könnyen
karikába hasal – körbe hasal
korású – korú, idős
kornyadozott – betegeskedett, gyengélkedett
koszperd – derékövön viselt tőr
köppöly – olyan speciális edény, amelyet az orvosok érvágáskor alkalmaztak
körmön-font (ostor) – mesterien megmunkált, finoman fonott
kurrens – futár, közözlőlevél
kurta forint – váltóforint; értéke negyven krajcár volt
láncéta – kétélű orvosi kés, sebészkes
lúdimagiszter – iskolamester, tanító
márjás (máriás) – (Mária-képpel díszített) régi pénz;
húszkrajcáros, a régi pengőforint egyharmad része
más izrombeli – második alkalommal való
meghányja keményen – elnáspágolja
megzsákolt – megvert („megruházott”)
párgolat - párlat
pénzkuporás – kuporgatás
pontba – itt: tüstént, nyomban, abban a pillanatban
plajbász – ceruza
puzdra – nyíltartó tok
pőre gatyában – egyszál gatyában, felsőruha nélkül
rektor – iskolaigazgató, tanító
sinkó – pálca vagy egyesek szerint hosszú, magas süveg
spádé – tőr vagy kard
sut – kuckó, a kemence melletti meleg sarok
szarán (csapkodta a legyet) – a lába szárán
tászli – kezelőfodor a régi nyugatias öltözéken (kézelő)
ütlek – ütleg, vesszőcsapás
zöldingesek – urasági hajdúk

Utószó

Fazekas Mihály - kinek *Lúdas Matyiját* első megjelenése óta számtalan kiadásban olvashatta a közönség – 1766. első napjaiban született Debrecenben, jobbmódú református nemes családból. Egy ideig szülővárosa kollégiumában tanul, majd 1782-ben (tizenhat évesen) tanáraival való nézeteltérése miatt kilép az iskolából, huszárnak csap fel s tizennégy évig katonáskodik. Ezredével, a 84.-ik lovasezreddel bejárja Moldvát, Ausztriát, Franciaországot, s részt vesz a török s francia hadjáratban is (1790. és 1796.). Szülei halála után 1796-ban, mint főhadnagy 'nyugalomba' vonul. Visszatérve szülővárosába alkotó életet él : részt vesz városa közügyeiben; kisebb kollégiumi tisztségeket visel; tudományos és szépirodalmi munkákat ír; sógorával, Diószeghy Sámuellel együtt megírja az első tudományos magyar *Fűvészkönyvet* 1807-ben; részt vesz a *Mondolat* létrejöttében; lírai verseket és egy szép zsoltárt is ír; megírja a híressé vált *Lúdas Matyiját* 1804-ben, amelyet 1814-ben átír; levelez többek között a nyelvújító Kazinczyval; szerkeszti a híres *Debreceni Kalendáriumot*; egy kis csillagászati munkát is ír; barátaival – különösen Csokonaival, Földivel és Diószeghyvel – éberrel tartja Debrecen irodalmi életét, s az irodalom iránt való érdeklődését. S folyton munkás és hasznos élete után hatvanhárom évesen 1823. február 23.-án hal meg.

Fazekas - e jelen kötetben ismertetett - legnépszerűbb költői munkáját még 1804-ben vitte papírra. Az összes versei közt ez az egyetlen hosszabb s egyetlen elbeszélő költeménye. A könnyen áramló négyszázegynéhány soros tiszta hexameteres ritmikájú verselésen meglátszik, hogy mily kedvvel is dolgozhatott rajta. S eme örömszerzése örömeinkre válik. Írói lelkesedését e 'kis munkát' illetőleg az is bizonyítja, hogy elkészülte után Kazinczy Ferenchez küldte elbírálás végett, mit más művével nem tett meg. Kazinczy szigorúan bírálta meg, s Fazekas ezen elkedvetlenedve, nem adja ki *Matyiját* (1804), hanem egész hévvel készülő *Fűvészkönyvé*n (1807) dolgozik, mely utóbbinak a megírásában a főérdem Fazekasé. Az átmenetileg feledésre ítéltetett munkája azonban így is terjed, ismerősei lemásolják, s kézzől kézre tovajutva messzi vidékeken is sokat gyönyörködtek e furcsa, könnyű és elmés munkácska, melynek – mert név nélkül másolták – még írójáról sem tud senki. Talán e váratlan népszerűség, s mindenesetre Fazekas Mihály nagy szeretete *Matyija* iránt volt az oka, hogy évek múlva, 1814-ben újból elővette „neveletlen fiát”, s megadta a mindmáig legismertebb végformáját. Mindeközben *Matyi* messze földeket bejár, így például kéziratban kerül már 1813-ban Dessewffy József grófhhoz is; de 1815-ben elolvassa Kerekes Ferenc, aki a másolók „kézszennye” dacára is felismeri a munka jelességét s ügyes verses előszóval igyekszik azt kiadni : „E munkácskának ki legyen szerzője, ha kérded, Nem tudom: az bizonyos, hogy az én kezeimbe csak így jött Név nélkül: nekem egy szomszédom hozta az Erdő-Hátról, vagy honnan, hogy jó lesz rajta nevetni Majd borozás közben...” Ez *Lúdas Matyi* első kiadása, mely az 1804-es fogalmazás (és másolás) után készült. Fazekas, midőn munkáját ez alakjában 1815 végén elolvasta, ír Kerekesnek, a kiadónak. Értesíti, hogy *Matyi* az „ő szülötte”, elmondja keletkezése

és átdolgozása történetét, s kéri, hogy munkáját e második, megjobbított alakjában adja ki. Ezek alapján jelenik meg Lúdas Matyi második kiadása szintén Bécsben, 1817-ben (F.M. 1816-os olvasókhöz szóló előszavával), Göbwart F. S. négy rézmetszetével.

Az 1817-es „eredeti kiadás” rézmetszeteit előszeretettel másolják szinte százszázötven éven keresztül. Sajnálatos módon az eredeti betűhű szövegkörnyezet a későbbi kiadásokban nem nyomunkövethető, olyan mintha itt is egy többágra szakadt kézről-kézre (könyvről-könyvre) történő másolást szemlélhetnénk, mely mindig hibáz valamit, s közben úgy gondolja, hogy néhol igazít valamit a saját korának írásmódjához, néhol pedig ugyanannál a szóalaknál (de máshol) nem teszi meg ! Döbbenetes, amikor evvel az ember közvetlen szembesül ! Mindenesetre a 'másolatok' ma is terjednek, s ez a lényeg. Jelen könyv tiszteletben tartja az 1817-es bécsi kiadás szövegkörnyezetét, s arra kéri a későbbi kiadókat, hogy ehhez igazodjanak immár mindenkoron ! A mű igen népszerű volt, s tetszett az egyszerű népnek ugyanúgy, mint a művelt olvasóközönségnek egyaránt. Egy 1898-as, Franklin-Társulat kiadásával rendelkezve például megtudhatjuk, hogy „Olcsó könyvtár”-as megjelentetése a „kötelező iskolai olvasmányok” sorát gazdagította. A mű ma is népszerű lehetne, de kötelezővé mégsem tehető az alaptétele : az Igazság. „Hol itt az igazság ?” – mondhatná a ma Matyija.

Az akkori kor Matyija a felvilágosult és világot látott Mihályon keresztül elevenedik meg. Ki volt ez a Matyi, Mátyás, aki bízva önmagában igazságot szolgáltat a világnak ? A történet maga a Fazekas előtti középkorba helyeződik : „Hihető abban az időben Történt volt e' meg, mikor a sokféle kereszties Polyva hadak szanaszét kóborlották be hazánknak Nagy részét.” – olvasható a harmadik levonásban. Hazánkat csak egyszer kóborlották be a „polyva” (por) kereszties hadak. 1514-ben a törökök ellen meghirdetett kereszties hadjárat vezére lett Dózsa György, de seregével mégis a népet túlzottan sanyargató nemesség ellen indul hazánkban, majd leverik, hogy kóborlottakká váljanak. „Hol itt az igazság ?” – hiszen meghalt az igazság Dózsa korára, hiszen „Meghalt Mátyás, oda az igazság” – mondjuk ma is. S ez a Mátyás a Dózsa előtt nemsokkal élő (1443-1490) Hunyadi Mátyás királyunk volt. Halálával megtörtént Magyarország „keresztrefeszítése”. „Feltámadása”, új Mátyást, új Igazságot kíván egy új LÚDAS személyében.

Egyértelmű a műnek a népmesei szerű ihletettsége. Az egyetemes folklórban vándormotívumként jelenik meg az igazságtalan nemest elpáholó paraszti hős. Legelőször Asszíriában jegyezték le időszámításunk előtt 704 körül, 'A nippúri szegényember' meséjében. Fellelhető a spanyol, a nyugat-európai, grúz, orosz, ukrán, román és csángó (moldvai magyar) népköltészetben is. Jelen mű eredete mégis sajátságos. Az asszírok kegyetlenül hajtották uralmuk alá és tartották rabigában a népeket a terjeszkedő birodalmukban, s a 'nippuri történetben' figyelhető meg először a Lúdas Matyink kijelentése az állatelkobzás miatt: „háromszor veri ezt ... vissza”. Fazekas Moldvában ismerkedett meg az „eredeti magyar népregei” szállal, s ezután körülbelül másfél évtizeddel írta meg művét.

A mű történelmi és nyelvi elemeit kutatva érdekes szálak bukkannak még elő. Kevesen tudják, hogy a régi egyiptomi hitben az igazság istennője MAAT, aki Ré

napisten útitársa. Fejdísze pedig struccTOLL, kezében mérleg – ő az igazságosság jelképe. A Mátyás névelnevezés eredete tulajdonképpen ez az egyiptomi „MÁÁT” szóalak. S további érdekessége ennek, hogy a Hunyadi családból származó királyunkra a népe emlékezet ezt hagyta meg mindenütt: „MÁTYás az IGAZSÁGOS”. De igazságos akar lenni, a mi népi lúdas MATYINK is, aki TOLLAT tűz a kalapja mellé, méghozzá lúdtollat, hiszen LUDAS. Az egyiptomi mitikában a lótuszvirág kelyhében születik a Napisten, kinek utitársa a tolldíszes Maat. A magyar nyelvben a LÓTUSZ szónak a hangalaki azonos a LUDAS, az összekapcsolódó tollával a Maat-Matyí a szintén hangalaki azonos LÁTÁS birtokosa lesz. (L.T.Sz, L.D.S, L.T.S) A valódi igazságossághoz ugyanis a dolgokra való LÁTÁS szükséges. A népi tollas fejfedő egészen a fejedelmi korszakig is visszavezethető, amikor rangjelölőként a Turul madár tollát TŰZték a csatába igyekvők.

Érdekes módon, ma is használjuk azt a kifejezést, hogy 'ludas valaki valaminek az elkövetésében', de ennek eredete mégsem Fazekas Mihály Lúdas Matyijára vonatkozik ! A szerző a negyedik levonásban így ír : „Történt a' bizonyos: megtetszik az akkori törvény-Tevők gondjából, kik az ő csúfjára, örökre Feljegyezzék a nagy Törvénykönyvben, hogy az olyan Rossz úton járó kutya fog, mint a mi Matyink vólt, Lúdasnak neveződjön: ez hát nem pusztá találmány.” – s ezt követi egy lábjegyzet Fazekas részéről : „Werbőczy Tripart II. Titt. 30.”

Werbőczy István Hármaskönyvének (Tripartitum) idevonatkozó részlete 1517-ből:

„A hitszegők, úgynevezett ludasok büntetéséről.

XXX.Czím.

Ennélfogva Isten és ember igazságos ítélete szerint minden hitszegőt és hamis esküvőt (akit magyarán *ludasnak* nevezünk)keményen meg kell büntetni.

1.§. Elveszti ugyanis (mihelyt az esküszegés reá bizonyosodott) összes és mindenféle jószágait, valamint az összes bárhol található és akármilyen néven nevezendő ingó javait.

2.§. Sőt javainak tulajdonjától is megfosztatik és örökre elesik.

3.§. És nemcsak ezektől fosztatik meg, hanem (elvesztvén emberi tisztességét) személyében is olyan gyalázzal illetik, hogy a többi keresztények közt, mintegy az emberi méltóságból számkivetve és külön rekesztve, másféle ruhába öltöztetve, kendermazzaggal övezve, mezítláb és hajadon fővel lesz kénytelen mindenkor járni.

4.§. Törvény előtt pedig ő senki ellen nem léphet föl keresőleg, míg ő ellene akárki pörlekedhetik.

5.§. Ezt azonban csak a szent korona és a fejedelem jogára nézve kell érteni...”

S e helyütt Csiky Kálmán 1894-es latin nyelvből történő Werbőczy-fordításában az alábbi lábjegyzet szerepel: „Azaz: a mondott büntetések csak akkor sújtják a hitszegőt, ha a szent korona joga ellen és örökösödésének kárára irányult a hamis eskü és bizonyágtétel.” Fontos ! E nélkül nem érthető az egész!

Fazekas hivatkozása a „Hármaskönyvre” tulajdonképpen nem az ő lúdas (ludas) Matyijára vonatkozik, más értelemben viszont mégis reá. A mi Matyink nem „hitszegő”, de mégis elveszti a javait. Werbőczy eme máig élő törvényerejű könyvét

1517-ben terjeszti elő a királynak. Fazekas „polyva hadainak” 1514-es eseménye után (és előtt), megtörtént a jelképes „Mátyás” történet, a „hitszegés”, a Szent Korona, azaz tulajdonképpen a Magyar Hon ellen, s ennek következménye 1526 és a többi. Ugyanis, akire az „esküszegés” bebizonyosodik az javait elveszti. Az esküszegő magyarok valóban elvesztették az Országukat. S ez tény. S itt érhető tetten Fazekas Mihály Lúdas Matyijának burkolt üzenete, az ártatlan Matyi akinek javait mások miatt veszti el. Matyi ludas tollat tűzve kalapjába igazságot akar szolgáltatni, hiszen minduntalan mások esküszegése miatt tőle veszik el a javakat ! „Hol itt az igazság ?” A burkolt üzenetben mely máig él: végsősoron, „aki az ország ellen cselekszik, annak kell elvenni mindennemű javait” az igazságszolgáltatás tárgyakén. De sokan is volnának e honban „pőre gatyában” !

Hol itt az igazság ? Werbőczy fogalmazásában:

„Az igazság tehát embernek az az állandó és folytonos akarata, mely mindenkinek megadja azt, ami jogosan megilleti. És ez nem mindenkor cselekvésben, hanem olykor csak az érzelemben nyilvánul. Mert az igazság a léleknek az a hajlandósága és a gondolkodásnak az az irányzata, melynél fogva valaki igazságosnak mondható; midőn ugyanis személyek válogatása és megkülönböztetése nélkül – amennyire csak tőle telik – kinek-kinek meg akarja adni a maga jogát.”

Sok év után, most először kerül ismét az 1817-es kiadású Fazekas műhöz hű eredeti szövegkörnyezet a nyomdagépek lapjai közé.

Hiszen szükséges, hogy a Látás-világba Fény kerüljön.

Pelzo (2006)